

ДОКЛАДИ

**от Международната годишна конференция
на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
(София, 2026 година)**

**BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE PROF. LYUBOMIR ANDREYCHIN**

PROCEEDINGS

**of the International Annual Conference
of the Institute for Bulgarian Language
(Sofia, 2026)**

Compiled by Tsvetana Dimitrova

Edited by Tatyana Aleksandrova, Atanaska Atanasova, Diana Blagoeva,
Maya Vlahova-Angelova, Alexander Georgiev, Tsvetelina Georgieva,
Hristina Deykova, Tsvetana Dimitrova, Zhaneta Zlateva, Yoanna Kirilova,
Siya Kolkovska, Nadezhda Kostova, Margarita Koteva, Ana Kocheva,
Mihaela Kuzmova, Hristina Kukova, Iliyana Kuneva, Svetlozara Leseva,
Miglena Mihaylova-Palanska, Mihaela Moskova, Nikolay Paskalev,
Ruska Stancheva, Ivelina Stoyanova, Vanina Sumrova,
Milen Tomov, Mariyana Tsibranska-Kostova

Sofia • 2026
Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

ДОКЛАДИ

от Международната годишна конференция
на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
(София, 2026 година)

Съставител Цветана Димитрова

Татяна Александрова, Атанаска Атанасова, Диана Благоева, Мая Влахова-Ангелова,
Александър Георгиев, Цветелина Георгиева, Христина Дейкова, Цветана Димитрова,
Жанета Златева, Йоанна Кирилова, Сия Колковска, Надежда Костова, Маргарита Котева,
Ана Кочева, Михаела Кузмова, Христина Кукова, Илияна Кунева, Светлозара Лесева,
Миглена Михайлова-Паланска, Михаела Москова, Николай Паскалев, Руска Станчева,
Ивелина Стоянова, Ванина Сумрова, Милен Томов, Марияна Цибранска-Костова

София • 2026
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

Адрес:
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, блок 17
София 1113, България
+359 2/872 23 02

Авторските права на статиите остават собственост на авторите.
Публикациите в сборника се разпространяват под лиценз
Creative Commons Attribution 4.0. International Licence (CC BY 4.0):
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Editorial address:
Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin,
Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski Prohod Blvd., bl. 17
Sofia 1113, Bulgaria
+359 2/872 23 02

Copyright of each paper stays with the respective authors.
The works in the Proceedings are licensed under a Creative
Commons Attribution 4.0. International Licence (CC BY 4.0):
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Програмен комитет

Цветана Димитрова – Институт за български език, Българска академия на науките, България (председател)

Бистра Андреева – Саарландски университет, Германия

Якуб Банашак – Институт по славистика, Полска академия на науките, Полша

Диана Благоева – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Мариола Валчак-Миколайчакова – Университет „Адам Мицкевич“, Полша

Ана Васунг – Загребски университет, Хърватия

Цветелина Георгиева – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Наталия Длугош – Университет „Адам Мицкевич“, Полша

Пьотр Злотковски – Университет „Мария Кюри-Склодовска“, Полша

Елена Иванова – Санктпетербургски държавен университет, Русия

Елеонора Йовкова-Ши – Университет в Тояма, Япония

Елена Карагьозова – Берлински свободен университет, Германия

Людмила Карпенко – Самарски университет, Русия

Светла Коева – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Сия Колковска – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Михаил Кондратенко – Институт за лингвистични изследвания, Руска академия на науките, Русия

Марина Котова – Санктпетербургски държавен университет, Русия

Ана Кочева – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Яна Левицка – Институт по езикознание „Людовит Щур“, Словашка академия на науките, Словакия

Корина Лешбер – Институт за лингвистични и интеркултурни изследвания, Германия

Юлия Мазуркевич-Сулковска – Лодзки университет, Полша

Марек Майер – Лодзки университет, Полша

Христина Марку – Тракийски Демокритов университет, Гърция

Ваня Мичева – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Олга Савеска – Университет в Белград, Сърбия

Петър Сотиров – Университет „Мария Кюри-Склодовска“, Полша

Максим Стаменов – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Мила Тасева-Кюркчиева – Колеж по изкуства и науки, Университет на Южна Каролина, САЩ

Елена Узеньова – Институт по славянознание, Руска академия на науките, Русия

Станка Фитнева – Университет на кралицата, Канада

Антон Циммерлинг – Държавен институт по руски език „А. С. Пушкин“, Русия

Анна Чолева-Димитрова – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Организационен комитет

Миглена Михайлова-Паланска – Институт за български език, Българска академия на науките, България
(председател)

Александър Георгиев – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Теодора Кръстева – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Кирил Кирилов – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Кристияна Симеонова – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Симеон Стефанов – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Валентина Стефанова – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Ивелина Стоянова – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Ванина Сумрова – Институт за български език, Българска академия на науките, България

Редактори

Татяна Александрова – Институт за български език, Българска академия на науките

Атанаска Атанасова – Институт за български език, Българска академия на науките

Диана Благоева – Институт за български език, Българска академия на науките

Мая Влахова-Ангелова – Институт за български език, Българска академия на науките

Александър Георгиев – Институт за български език, Българска академия на науките

Цветелина Георгиева – Институт за български език, Българска академия на науките

Христина Дейкова – Институт за български език, Българска академия на науките

Цветана Димитрова – Институт за български език, Българска академия на науките

Жанета Златева – Институт за български език, Българска академия на науките

Йоанна Кирилова – Институт за български език, Българска академия на науките

Сия Колковска – Институт за български език, Българска академия на науките

Надежда Костова – Институт за български език, Българска академия на науките

Маргарита Котева – Институт за български език, Българска академия на науките

Ана Кочева – Институт за български език, Българска академия на науките

Михаела Кузмова – Институт за български език, Българска академия на науките

Илияна Кунева – Институт за български език, Българска академия на науките

Светлозара Лесева – Институт за български език, Българска академия на науките

Миглена Михайлова-Паланска – Институт за български език, Българска академия на науките

Михаела Московска – Институт за български език, Българска академия на науките

Николай Паскалев – Институт за български език, Българска академия на науките

Руска Станчева – Институт за български език, Българска академия на науките

Ивелина Стоянова – Институт за български език, Българска академия на науките

Ванина Сумрова – Институт за български език, Българска академия на науките

Милен Томов – Институт за български език, Българска академия на науките

Марияна Цибранска-Костова – Институт за български език, Българска академия на науките

СЪДЪРЖАНИЕ

История на българския език

Алесандро Мария Бруни. *Среднобългарските източници между езиковата иновация и приемствеността: лингвотекстологически наблюдения*

Марияна Цибранска-Костова. *За някои имперфективни глаголи в славянския превод на „Против богомилите“ от Евтимий Зигавин*

Маргарет Димитрова. *Няколко езикови особености на Отец-Пантелеймоновата редакция на „История славянобългарска“*

Татяна Илиева. *Към въпроса за литеронимите в старобългарските азбуки. Наименованията на първите три букви от енеадата на десетиците. Тълкуване на паратактичните контекстуални връзки в акростиха*

Явор Иванов. *Към въпроса за превода на някои богословски понятия в първа глава на Евангелие от Йоан с оглед на банатския български език*

Дарина Стоянова. *Преводът на Самуил Бакачич като лингвокултурна адаптация на прозата на Йоаникий Галятовски*

Етнолингвистика

Йоанна Кирилова. *Концептът „скромност“ по данни от проведени анкети*

Теодора Кръстева. *Концептът „отзивчивост“ в представите на съвременния българин (на базата на анкетен материал)*

Цветелина Ангелова. *Индивидът в съвременното българско езиково съзнание (по данни от анкетен материал)*

Робертино Стойлов. *Митологичното и рационалното при названията на дъгата, вихрушката и ветровете (количествен анализ на номинационните модели)*

Илияна Димитрова. *Quantitative and linguocultural analysis of lexemes in the Bulgarian language containing the word-forming morpheme общо- and the root -общ-*

Ономастика. Терминология

Мая Влахова-Ангелова. *Селищните имена като извор за старинната българска антропонимия*

Георги Митринов. *За женските лични имена в списъците на християнското население от български села в Беломорието, по данни от османски данъчни регистри от XVI век*

Ирина Седакова. *Антропоним в етнолингвистическом освещении: болг. Екатерина (с рускими паралелами)*

Кристияна Симеонова. *Някои щрихи към отношението „омонимия – паронимия“ в терминологията*

Съпоставителни изследвания

Христина Г. Марку. *Оценъчна морфология: една непроучена област в българско-гръцките съпоставителни изследвания*

Ина Вишоградска-Мейер. *Едно сходство във фонотактичния профил на българския и унгарския език*

Станислав Гозд-Рошковски, Юлия Мазуркевич-Сулковска. *Заклучителните изводи в съдебните експертизи на българските и руските експерти (в сравнение с полските и американските експерти)*

- Якуб Любомир Банашак, Екатерина Петкова. *Истината като систематично подвеждащ израз*
- Иван Держански, Олена Сирук. *Конструкцията „още + сравнителна степен“ в български и украински език*
- Милен Малаков. *Словенската граматична конструкция „пај + кондиционал“ в светлината на българските косвени евиденциали*
- Tomislav Sočanac. *Diachronic patterns of infinitive loss in Bulgarian compared to other South Slavic languages*
- Manuela Nevaci, Irina Floarea. *Geographical variation in the lexical expression of time: a comparative study of Romanian dialects*

Съвременен български език

- Бистра Андреева. *Регионална и възрастова динамика на ларингалния контраст при твърдите преградни съгласни в българския език*
- Красимира Алексова. *За причините, обуславящи ниската функционална честота на бъдеще предварително време в миналото*
- Андрей Иванов. *Темпоралността като йерархична система: параметри и категории на темпоралната семантика*
- Венера Матеева-Байчева, Катрин Костова. *Прогресивен тест за определяне на нивото на владеене на български език*
- Илиана Стоилова. *Употребата на двоеточие и нейната кодификация*
- Ласка Ласкова. *Степенуване при качествени прилагателни, означаващи основните категории цветове*
- Верка Сашева. *Адвербиализация на относителни прилагателни имена в българския език*
- Стилианос Капатос. *Подходът на Питър Бари към Българското възраждане и книжовния български език*

Лексикология

- Валентина Бонджолова. *Полиграфиксацията като начин за създаване на графични оказионализми*
- Руслана Маргова. *Неологизми в български език, свързани с дезинформацията – видове, практика и медийна грамотност*
- Цветелина Георгиева. *Начин на изписване и представяне на собствените имена на празници в „Речника на българския език“*
- Ванина Сумрова. *Съществителните имена от общ род в първия еднотомен речник на българския език*
- Красимира Василева. *Огънят в българската фразеология (основни метафорични модели)*

Семантично и синтактично описание на българския език

- Катя Исса. *Семантична хомогенизация в развоя на синтактичните промени на краткото притежателно местоимение в съвременния български език*
- Николай Паскалев. *Семантични ограничения при образуването на умалителни съществителни в съвременния български език*
- Биляна Тодорова. *За употребите на глаголи с корен –бол- в превода на български език на поредицата „Хари Потър“*

Мария А. Тодорова. *Глаголи за физически контакт в рамките на класа на глаголите за действие*.....

Валентина Стефанова. *Глаголи, свързани с човешкото тяло, в аспектуалния клас за действие*.....

Диалектология. Етимология

Елена Узеньова. *Културен диалект на българи мюсюлмани от с. Азатлъ (Едирне, Турция)*.....

Ана Кочева. *Значения на раритета „женщина“ в български език*.....

Мария Мицкова. *Названията за ‘охлюв’ (helix) в диалектоложките бележки на кюстендилския книжовник Георги Димитров от 90-те години на XIX век*.....

Кирил Кирилов. *Български диалектни кулинарни глаголи, назоваващи ферментация*

Красимира Фучеджиева. *Към произхода на хрът, хрътка*.....

History of the Bulgarian Language

Alessandro Maria Bruni. *Middle Bulgarian sources between linguistic innovation and continuity: linguistic and text-critical observations*.....

Mariyana Tsibranska-Kostova. *On some imperfective verbs in the Slavonic translation of the title “Against the Bogomils” by Euthymius Zigabenos*.....

Margaret Dimitrova. *Language features of Monk Panteleimon's copy of Istoriya Slavenobolgarskaya*

Tatyana Ilieva. *On letteronyms in the Old Bulgarian alphabets. Motivation of the letter names in the ennead of tens*.....

Yavor Ivanov. *On the translation of selected theological concepts in the first chapter of the gospel of John with reference to Banat Bulgarian*

Darina Stoyanova. *Samuel Bakachich's translation as a linguocultural adaptation of Ioanikii Haliatovskiyi's prose*

Ethnolinguistics

Yoanna Kirilova. *The concept modesty according to survey data*

Teodora Krasteva. *The concept of responsiveness in the minds of modern Bulgarians (based on survey material)*

Tsvetelina Angelova. *The individual in contemporary Bulgarian linguistic consciousness (based on survey data)*.....

Robertino Stoilov. *The mythological and the rational in the names of the rainbow, the whirlwind, and the winds (quantitative analysis of nominative models)*

Iliyana Dimitrova. *Quantitative and linguocultural analysis of lexemes in the Bulgarian language containing the word-forming morpheme общо- and the root -общ-*.....

Onomastics. Terminology

Maya Vlahova-Angelova. *The settlement names as a source of ancient Bulgarian anthroponymy*

Georgi Mitrinov. *On the female personal names in the lists of the Christian population of Bulgarian villages in Western Thrace*.....

Irina Sedakova. *An anthroponym in the light of ethnolinguistics: Bulg. Ekaterina (with Russian parallels)*

Kristiyana Simeonova. *Some points towards the homonymy – paronymy relationship in terminology*

Comparative studies

Christina G. Markou. *Evaluative morphology: an unexplored area in Bulgarian-Greek contrastive studies*

Ina Vishogradska-Meyer. *A similarity in the phonotactic profile of Bulgarian and Hungarian*

Stanisław Goźdz-Roszkowski, Julia Mazurkiewicz-Sułkowska. *Conclusions in Bulgarian and Russian expert opinions (a comparative perspective with Polish and American practices)*

Jakub Banasiak, Ekaterina Petkova. *Truth as a systematically misleading expression*

Ivan Derzhanski, Olena Siruk. *The still + comparative” construction in Bulgarian and Ukrainian*

Milen Malakov. *The Slovenian grammatical construction “naj + conditional” in the light of Bulgarian indirect evidentials*

Tomislav Sočanac. *Diachronic patterns of infinitive loss in Bulgarian compared to other South Slavic languages*

Manuela Nevaci, Irina Floarea. *Geographical variation in the lexical expression of time: a comparative study of Romanian dialects*

Contemporary Bulgarian Language

Bistra Andreeva. *Regional and age-related dynamics of the laryngeal contrast in Bulgarian non-palatalized stop consonants*

Krasimira Aleksova. *On the factors determining the low functional frequency of the Bulgarian future perfect in the past*

Andrey Ivanov. *Temporality as a hierarchical system: parameters and categories of temporal semantics*

Venera Mateeva-Baycheva, Katrin Kostova. *Progressive competency test for establishing Bulgarian language proficiency level*

Iliana Stoilova. *The use of colon and its codification*

Laska Laskova. *Comparatives and superlatives of basic colour terms in Bulgarian: evidence from a large web corpus*

Verka Sasheva. *Adverbialization of relative adjectives in the Bulgarian language*.....

Stylianos Kapatos. *Peter Barry's approach to the Bulgarian Revival and the literary Bulgarian language*.....

Lexicology

Valentina Bondzholova. *Polygraphixation as a method for creating graphical occasionalisms*

Ruslana Margova. *Neologisms in Bulgarian related to disinformation – types, practice and media literacy*

Tsvetelina Georgieva. *The representation of proper names of holidays in the Dictionary of the Bulgarian Language*

Vanina Sumrova. *Common nouns in the first one-volume Dictionary of the Bulgarian Language*

Krasimira Vasileva. *Fire in Bulgarian phraseology (main metaphorical models)*

Semantic and Syntactic Description of the Bulgarian Language

Katya Issa. *Semantic homogenization in the development of syntactic changes of the short possessive pronoun in contemporary Bulgarian*.....

Nikolay Paskalev. <i>Semantic constraints on the formation of diminutive nouns in contemporary Bulgarian</i>	
Bilyana Todorova. <i>The uses of verbs with the root 'бол' in the Bulgarian translation of the Harry Potter book series</i>	
Maria A. Todorova. <i>Verbs of physical contact within the class of activity verbs</i>	
Valentina Stefanova. <i>Verbs related to the human body in the aspectual class of action</i>	
Dialectology. Etymology	
Elena Uzeneva. <i>Cultural dialect of Bulgarian muslims from the village of Azatli (Edirne, Turkey)</i>	
Ana Kocheva. <i>Meanings of the rare lexeme žènština in the Bulgarian language</i>	
Maria Mitskova. <i>The lexical designations for 'snail' (helix) in the late nineteenth-century dialectological notes of the Kyustendil scholar Georgi Dimitrov</i>	
Kiril Kirilov. <i>Bulgarian dialect verbs with culinary semantics, denoting fermentation</i>	
Krasimira Fuchedzhieva. <i>On the origin of хрѣт, хрѣтка 'hound'</i>	

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

СРЕДНОБЪЛГАРСКИТЕ ИЗТОЧНИЦИ МЕЖДУ ЕЗИКОВАТА ИНОВАЦИЯ И ПРИЕМСТВЕНОСТТА: ЛИНГВОТЕКСТОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ

Алесандро Мария Бруни

Неаполитански университет „Ориентале“, Италия

alessandromaria.bruni@unior.it

Резюме. Статията предлага нов подход към лингвотекстологическото изследване на среднобългарските ръкописи, който се съсредоточава не само върху изучаването на техните езикови иновации, но и върху приемствеността в текстовата традиция. Авторът препоръчва да се изследват езиковите и текстовите характеристики на среднобългарските ръкописи в контекста на предаването на старобългарските текстове заедно с всички останали свидетелства не само от южнославянски, но и от източнославянски произход, като се използват принципите на критиката на текста. По-конкретно, авторът илюстрира този нов подход с анализ на откритието си на единственото засега свидетелство в среднобългарската традиция на Словата на Григорий Назианзин за архаичната форма на причастието *бышашт-* / *бышжшт-*, образувано от глагола *быти*, като го сравнява с различения спрямо другите преписи. Наблюденията показват, че среднобългарският ръкопис възхожда към клон на текстовата традиция, различен от този, засвидетелстван в източнославянските ръкописи. Освен това статията разглежда въпроса коя от двете форми – *бышашт-* или *бышжшт-* – може да се смята за първоначална и дали е възможно да се установи сигурна връзка между употребата на това причастие и конкретна литературна школа от Първото българско царство, т.е. дали може това причастие да се приеме за лексикален маркер при сегашното състояние на знанията ни.

Ключови думи: *старобългарски език; славянски ръкописи; историческа граматика; текстова трансмисия; критика на текста*

Статията¹ представя редица кратки наблюдения върху въпроса за езиковата иновация и приемствеността в среднобългарските паметници. Според класическото определение на К. Мирчев „среднобългарският период е времето, когато се руши старата система на езика и българският език започва да губи най-типичното качество на своя граматичен строеж – синкретизма в областта на имената“. Освен това този период може да се определи изцяло като преходен етап в разволя на езика, през който „бавно изчезва старото качество на българския език и бавно се натрупва ново качество“ (Мирчев / Mirchev 1978: 10 – 11). Можем да разгледаме този важен период в историята на българския език и от обратна перспектива, т.е. не от такава, която разглежда езиковите иновации като негова основна характеристика, а по-скоро от такава, която разглежда запазването на най-древните характеристики на езика, т.е. от гледна точка на приемствеността на традицията. Този подход, който може да изглежда на пръв поглед по-нетрадиционен, е възможен, ако тръгнем от проблема (като изходна точка) с предаването на старобългарските текстове и тяхното съхранение през вековете.

Както е известно, броят на ръкописите с южнославянски произход от най-ранния период е изключително ограничен: това са много малко глаголически и кирилски кодекси, които от времето на класификацията на А. Лескин са станали част от т. нар. „старославянски канон“ (Leskien 1919: XLIII – XLVI; Ziffer 2008). Почти целият корпус от текстове със старобългарски произход се предава чрез източнославянски ръкописи, най-старите от които вероятно датират от края на X и началото на XI век, докато повечето не са по-късни от XIV век, а обикновено

¹ * Статията е разработена в рамките на националния изследователски проект *The Transmission of Old Church Slavonic Texts* (TOCST), финансиран от Италианското министерство на университетите и на науката (ФОНД PRIN 2022, договор CUP H53D23006810006).

се датират от XV – XVI век нататък. Следователно предаването на текстове със старобългарски произход в южнославянския ареал, особено в среднобългарския период, е рядко явление, поне в количествено отношение. Въпреки това изучаването на среднобългарските източници може да се окаже от изключително значение, ако се постави в *контекста* на текстологическото изследване на ръкописното предаване на дадено произведение на старобългарската литература. Тук имаме предвид анализа на цялата ръкописна традиция, основан на принципите на критиката на текста. Тези принципи традиционно се използват при изучаването на класическите (гръцки и латински) произведения и едва наскоро започнаха да се прилагат в областта на старобългаристиката (Бруни / Bruni 2024).

Примерът, който ще илюстрирам в настоящия доклад, е взет от ръкописната традиция на Словата на Григорий Назианзин, известен още като Григорий Богослов, един от най-значимите богослови и писатели на византийската църква. Допреди няколко години този корпус се изучаваше всъщност само въз основа на най-стария наличен препис, т.е. на пергаментния ръкопис от XI век (Санкт Петербург, Руска национална библиотека, Q.п.I.16 = P), публикуван от Будилович през 1875 г. (Будилович / Budilovich 1875), който е от източнославянски произход и съдържа подбор от 13 слова, 8 от които са предназначени за литургична употреба, а останалите 5 са за индивидуално четене. В резултат на работата си през многото години, които посветих на изследването на този корпус, доказах не само значението на по-новите източнославянски ръкописи, датирани от XIV до XVII век, за реконструкцията на най-стария превод, който е от старобългарски произход и включва 8 допълнителни литургични хомилии в допълнение към съдържащите се в ръкопис P (общо 21 текста, които са обозначени с конвенционалното съкращение *Slav.1*), но и важноста на южнославянските преписи за неговото текстово и лингвистично проучване (Бруни / Bruni 2004, 2010, 2021). Това беше възможно благодарение на факта, че половината от хомилиите от типа *Slav.1*, които съставляват така наречената литургическа колекция от 16 слова, предназначени за богослужебна употреба, се предава не само в редица източнославянски ръкописи, но и в южнославянската традиция, по-специално в преписи със среднобългарски правопис (Bruni 2024, Бруни / Bruni 2025).

В това отношение най-важен сред тях е ръкопис № 674 от НБКМ (= N), който може да бъде датиран по палеографски признаци към средата или поне към третата четвърт на XIV век. Той е преписан от ръката на книжовника Пръвослав по личната повеля на логотета Мита по времето на българския цар Иван Александър (1331 – 1371). В този ръкопис 6 от 16-те богослужебни хомилии са в най-старата версия от типа *Slav.1* (Бруни / Bruni 2021: 25). В тази категория попада преводът на Слово 43, известно под заглавието „Надгробно слово за Василий Велики“, което е предадено също в P и в множество други източнославянски кодекси. Като цяло ръкописната традиция на този текст се отличава със значителен брой архаизми, включително наличие на глаголически букви, грешки в транслитерацията от глаголица на кирилица и различни фонетични, лексикални и граматически древни езикови признаци. Тези аспекти заедно ни позволяват да датираме превода в период не по-късно от края на IX или началото на X в. (Bruni 2023). Преди години публикувах критическо издание на Слово 43 въз основа на източнославянските свидетелства и софийския среднобългарски препис N (Бруни 2010: 151 – 222). Последният се оказа изключително интересен не само за реконструкцията на архетипа на превода, но изобщо от гледна точка на изучаването на историческата граматика на българския език.

Един от най-важните резултати, постигнати в тази посока, е откриването на единственото засега свидетелство в среднобългарската традиция на архаичната форма на причастието *БЫШАШТ-* / *БЫШЖШТ*, което обикновено се тълкува в научната литература като уникален остатък на предполагаемо праславянско сигматично бъдеще време, образувано от глагола *БЪИТИ* с наставката *-s-* по подобен модел на наблюдавания за сигматичното бъдеще в някои индоевропейски езици като гръцки и литовски. От времената на В. Ягич (Jagić 1882, Jagić 1906), А. Лескин (Leskien 1919: 213), Н. ван Вейк (Van Wijk 1931: 228 – 229) и А. Вайан (Vaillant 1948: 237) до по-новите изследвания на Ив. Добрев (Добрев / Dobrev 1982: 109), Я. Милтенов (Miltenov 2009) и Т. Славова (Славова / Slavova 2017: 353 – 355) се е смятало, че това старобългарско причастие е засвидетелствано само в източнославянски ръкописи и, следователно, е останало непознато на среднобългарската традиция. Системният филологически подход към източниците обаче показва, че това схващане се нуждае от преразглеждане (Bruni 2025:40).

Ако вземем предвид 71-ва глава на Слово 43 според ръкопис N, можем да наблюдаваме различенето *в* *ВЫШЖШТИМЪ* срещу формата *о* *ВЫШАШТИМЪ*, която се среща в най-стария руски препис от XI в. P, които се противопоставят на различенето *о* *БЫВАЮЩИМЪ* (сегашно деятелно причастие от глагола *БЫВАТИ*) спрямо по-късните източнославянски ръкописи на литургическата колекция от 16 слова (Bruni 2025: 39). В 62-ра глава се наблюдава различна картина. Най-старият източнославянски ръкопис P съдържа различенето *къ* *ВЫШАЦЮУМОУ*, докато останалите преписи – източнославянските и среднобългарският – съдържат различенето *къ* *БЫВАЦЮУМОУ*, което отново представлява сегашно деятелно причастие от глагола *БЫВАТИ* (Bruni 2025: 39) Трябва да се отбележи, че и в двата пасажа от текста старобългарските причастия превеждат гръцкото сегашно деятелно причастие μέλλων ('бъдещ, предстоящ') от глагола μέλλω ('възнамерявам да, каня се да').

Следователно текстовият анализ показва двойственото поведение на среднобългарския ръкопис N. В единия случай той съвпада с ръкописа P, а в другия се разминава с него, тъй като споделя различенето на по-късните руски преписи на литургическата колекция. Тази хибридна текстова особеност ни позволява да изключим зависимостта на среднобългарския ръкопис N от руската традиция, т.е. възможността да става дума за източнославянско влияние върху южнославянската писменост. Това се доказва и от текстовите характеристики на множество други пасажи от текста, не само в Слово 43 (Бруни / Bruni 2010: 120 – 121; 151 – 222), но и в други хомилии, където N представя архетипните различения срещу вторичните варианти, налични в P и в други по-късни руски преписи (Бруни / Bruni 2025: 6 – 7). Дори външни за текста елементи – например специфичната сегментация и липсата на схолии и коментари в N, предлагат допълнителни аргументи за южнославянския, а не източнославянския произход на клона на традицията, от който произлиза среднобългарския ръкопис. Следователно анализът на неговите текстови характеристики ни позволява да го смятаме за напълно надежден източник не само за целите на реконструирането на архетипа, но и за изучаването на проблемите, свързани по-специално с езика и с граматиката.

Изучаването на старобългарското причастие *ВЫШАШТ-* / *ВЫШЖШТ-*, което беше определяно като „загадка за палеославистите“ (Славова / Slavova 2017: 353), поставя пред науката два проблема, които отдавна са обект на задълбочени дебати сред учените. Първият е въпросът за неговото значение и тълкуване, на който посветих своя скорошна статия, в която предлагам да го разглеждаме не като бъдеще в тесния смисъл, а като израз, описващ текущ, протичащ процес, подобен на значението на глагола *БЫВАТИ* не в итеративното му значение, а като описание на действие в процес на протичане, на реализиране (Bruni 2025). Вторият въпрос, който ще засегна накратко тук, се отнася до това коя от двете форми *ВЫШАШТ-* или *ВЫШЖШТ-* може да се приема за изходна и дали употребата на това причастие може да се разглежда като характеристика на конкретна литературна школа.

Както отдавна е отбелязано, в източнославянските източници се срещат два варианта на причастиято: единият изглежда като *ВЫШАШТ-*, а другият е *ВЫШЖШТ-*. Според някои учени най-старата форма е *ВЫШЖШТ-* (Patri 1990: 312), а според други не е възможно изобщо да се стигне до каквито и да е сигурни заключения относно предходността като датировка на единия или другия въз основа на материала, предоставен ни от източнославянските ръкописи (Aitzetmüller 1968: 12; Birnbaum 1995: 85, 89). Независимо от решението на този проблем, предложената от Ягич (Jagić 1906: 36) реконструкция на именителния падеж на първия вариант като **byšę* (ед.ч., м.р.), **byšęšti* (ед.ч., ж.р.), **byšę* (ед.ч., с.р.) се потвърждава благодарение на откриването на ново различенето, непознато досега в корпуса на Словата на Григорий Богослов (Bruni 2025: 38, 40). Що се отнася до новия среднобългарски материал, дори в този случай е трудно да се намери категоричен отговор на въпроса.

Както видяхме, в среднобългарската традиция има само един пример, представен от формата *ВЫШЖШТ-*. Като се има предвид обаче смесването на носовите гласни *а* и *ж*, типично за среднобългарските ръкописи, е много сложно или дори невъзможно да се определи дали формата *ВЫШЖШТ-* отразява оригиналните орфографски характеристики на превода, или е езикова иновация, т.е. вторично четене срещу *ВЫШАШТ-*. Следователно, правописните особености на N представляват сериозна пречка за отговора на този въпрос. Още по-неясна ситуация в това отношение може да се открие в руските преписи на Григорий Богослов. Най-старият ръкопис

Р показва използването на двете форми (*БЫШАШТ-* и *БЫШЖШТ-*) на една и съща страница в рамките на един и същи пасаж от текста в Слово 41 „За Петдесетница“, което е запазено още и в 17 източнославянски източници, ръкописи от XIV – XVII век с Тълкуванията на Никита Ираклийски. Спрямо преписа Р в 11-а глава се чете следното: *а друзѣни БЫШАЩЕ прѣжде оувѣдѣша· ображѣни дѣомъ· въ оумѣ· и акъи съ сѣциими· съ БЫШЖШЦИМИ сѣце·* (οἱ δὲ καὶ τὸ μέλλον προέγνωσαν τυπούμενοι τῷ Πνεύματι τὸ ἡγεμονικὸν, καὶ ὡς παροῦσι συνόντες τοῖς ἐσομένοις), докато всички по-късни преписи вместо *БЫШАШТ-* и *БЫШЖШТ-* дават различия, които пак са образувани от сегашното деятелно причастие от глагола *БЫВАТИ* (съответно *БЫВАЮЩЕ* и *СЪ БЫВАЮЩИМИ*).

Всичко това показва, от една страна, невъзможността да се установи на текстово-критическо ниво приоритет на една от двете форми (*БЫШАШТ-* и *БЫШЖШТ-*), поне при сегашното състояние на знанията ни. От друга страна, противоречивите орфографски особености на Р не ни позволяват да изключим от чисто текстологическа гледна точка, че формата *БЫШЖШТ-*, която фигурира в N, е изходна. Това обстоятелство трябва да ни подсказва известна предпазливост при формулирането на окончателно решение по този въпрос, по-специално относно предполагаемия иновационен характер на данните на среднобългарския препис, който е вероятен, но все пак не сигурен.

Също толкова проблематичен е въпросът относно предполагаемата употреба на *БЫШАШТ-* / *БЫШЖШТ-* само от една конкретна книжовна школа. Това причастие традиционно се приема за лексикален маркер за така наречените преславски текстове, които отсъстват в класическия старобългарски корпус и са известни само в източнославянски преписи (Miltenov 2009; Милтенев / Miltenov 2024: 92 – 93, 168 – 169). Освен Словата на Григорий Богослов такива са преводите на Книгите на малките и големите пророци с тълкувания, вторият пълен превод на Книгата на пророк Даниил, Канонът за пророк Йеремиа от Путятиния миней, Първото слово срещу арианите на Константин Преславски, *Коментарите на Теодорит Кирски върху Псалтира* и Спасителната книга (Сотириос) в Симеоновия сборник.

В тази връзка трябва обаче да се има предвид, че старобългарският корпус на Словата на Григорий Богослов не представлява хомогенен набор от текстове, преведени от едно и също лице на едно и също място. Последните текстологически изследвания, които направих върху тази традиция, показват, че някои хомилии са по-архаични от други и че въз основа на техните лексикални характеристики могат да бъдат класифицирани като принадлежащи към допреславския период (Bruni 2023, Bruni 2024, Бруни / Bruni 2025), или че просто не могат да се впишат в традиционната опозиция Преслав/Охрид, ако наистина такава е съществувала (за критически бележки по този въпрос вж. Станков / Stankov 2021). Именно такъв е случаят със Слово 43, за което, както вече отбелязах по-горе, е възможно да се предположи глаголическа подложка въз основа на задълбочен палеографски, лингвистичен и текстово-критически анализ (Bruni 2023) и където се регистрират значителен брой архаизми (гърцизми, прабългаризми) и хапакси, които съществуват редом с лексиката, считана за типична за Преславската книжовна школа (Спасова / Spasova 2008), но различаваща се по своите гръцко-славянски съответствия от преводите на Константин Преславски (Тасева, Бруни / Taseva, Bruni 2024).

Това обстоятелство ни принуждава да бъдем по-предпазливи при постулирането на неоспорима връзка между преславските книжовни центрове и употребата на причастията *БЫШАШТ-* / *БЫШЖШТ-*. Ясно е, че книжовниците от тази школа са го използвали в своите преводи и че то се е превърнало в характерна черта на писмените паметници, произлезли от източнобългарски книжовници, но не можем категорично да изключим възможността употребата му да е още по-стара и всъщност да е включвала (макар и може би само в ограничена степен) и употребата му и от онези школи, които са били активни в западните региони. Няма съмнение, че както *БЫШАШТ-* / *БЫШЖШТ-*, така и неговите различия, образувани от сегашното деятелно причастие от глагола *БЫВАТИ*, са засвидетелствани в много ранни времена в старобългарската книжнина (Bruni 2025: 40 – 44).

Новите данни, които за първи път извлякох от среднобългарската традиция на Словата на Григорий Богослов, ни помагат да изградим едно по-нюансирано разбиране за историята на загадъчното причастие. Безспорно много проблеми остават нерешени и много въпроси остават отворени особено предвид това, че за традициите на други ръкописи, където срещаме причастията *БЫШАШТ-* / *БЫШЖШТ-*, като например тази на корпуса на Пророческите книги, липсва цялостно проучване на всички преписи от южнославянски и източнославянски произход.

Въпреки това можем уверено да заявим, че прилагането на метод, който съчетава лингвистичното изучаване на източниците със съвременен подход, основан на критиката на текста, може да ни отвори пътя към неочаквани нови изследователски перспективи при изучаването на богатото и все още частично неизследвано среднобългарско ръкописно наследство.

Използвани съкращения

НБКМ: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, София, България.

РНБ: Руска национална библиотека, Санкт Петербург, Русия.

Цитирана литература/References

- Бруни 2004: Бруни, А.М. θεολόγος. *Древнеславянские кодексы Слов Григория Назианзина и их византийские прототипы*. (Россия и Христианский Восток. Библиотека, 6). Москва, Санкт-Петербург: Издательство «Нестор-История» СПб ИИ РАН [Bruni 2004: Bruni, A.M. *Theologos. Drevneslavyanskije kodeksy Slov Grigoriya Nazianzina i ikh vizantijskie prototipy*. (Rossiya i Khristianskiy Vostok. Biblioteka, 6). Moskva, Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo «Nestor-Istoriya» SPb II RAN]
- Бруни 2010: Бруни, А.М. *Византийская традиция и старославянский перевод Слов Григория Назианзина*. Том I. (Россия и Христианский Восток. Библиотека 9). Москва, Институт всеобщей истории Российской Академии наук. [Bruni 2010: Bruni, A.M. *Vizantijskaya tradiciya i staroslavyanskiy perevod Slov Grigoriya Nazianzina*. Tom I. (Rossiya i Khristianskiy Vostok. Biblioteka, 9). Moskva: Institut vseobščej istorii Rossijskoj Akademii nauk.]
- Бруни 2021: Бруни, А.М. *Византийская традиция и старославянский перевод Слов Григория Назианзина*. Том II: Коллекция 16 Слов: описание славянских кодексов. Москва: Институт всеобщей истории Российской Академии наук. [Bruni 2021: Bruni, A.M. *Vizantijskaya tradiciya i staroslavyanskiy perevod Slov Grigoriya Nazianzina*. Tom II: Kollekcija 16 Slov: opisaniye slavyanskikh kodeksov. Moskva, Institut vseobščej istorii Rossijskoj Akademii nauk.]
- Бруни 2024: Бруни, А. М. Кириллицата и текстовата трансмисия на старобългарските преводи. – В: Велинова, В., К. Станчев (ред.). *Азбука, език, идентичност. Втори международен форум за кириллицата. 27–28 юни 2024 г. София и Пловдив*. София: Министерство на образованието и науката. [Bruni 2024: Bruni, A. M. Kirilitsata i tekstovata transmissiya na starobalgarskite prevodi – In: Velinova, V., K. Stanchev (red.). *Azbuka, ezik, identichnost. Vtori mezhduнародen foru za kirilitsata. 27 – 28 juni 2024 g. Sofia i Plovdiv*. Sofia: Ministerstvo na obrazovaniето i naukata.]
- Бруни 2025: Бруни, А.М. Най-ранният старобългарски превод на Слово 38 на Григорий Назианзин: текстова трансмисия, език и ново критическо издание. – *Palaeobulgarica* 49, 2, с. 3–30. [Bruni 2025: Bruni, A.M. Nay-ranniyat starobalgarski prevod na Slovo 38 na Grigoriy Nazianzin: tekstova transmissiya, ezik i novo kriticheskо izdanie. – *Palaeobulgarica* 49, 2, pp. 3–30.]
- Будилович 1875: Будилович, А.С. *XIII Слов Григория Богослова в древнеславянском переводе по рукописи Императорской публичной библиотеки XI века. Критико-палеографический труд*. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук. [Budilovich 1875: Budilovich, A.S. *XIII Slov Grigoriya Bogoslova v drevneslavyanskom perevode po rukopisi Imperatorskoj publichnoy biblioteki XI veka*. Kritiko-paleograficheskiy trud. Sankt-Peterburg: Tipografiya Imperatorskoj Akademii nauk.]
- Добрев 1982: Добрев, И. *Старобългарска граматика: теория на основите*. София: Наука и изкуство. [Dobrev 1982: Dobrev, I. *Starobalgarska gramatika: teoriya na osnovite*. Sofia: Nauka i izkustvo.]
- Мирчев 1978: Мирчев, К. *Историческа граматика на българския език*. София: Наука и изкуство. [Mirchev 1978: Mirchev, K. *Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.]
- Милтенов 2024: Милтенов, Я. *Преславските лексикални маркери*. София: Авалон. [Miltenov 2024: Miltenov, Y. *Preslavskite leksikalni markeri*. Sofia: Avalon.]
- Славова 2017: Славова, Т. *Старобългарски език*. София: Университетско издателство “Св. Климент Охридски”. [Slavova 2017: Slavova, T. *Starobalgarski ezik*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ochridski”.]
- Спасова 2008: Спасова, М. Текстологичната история на славянския превод на „Надгробно Слово за Василий Велики“ от Григорий Богослов. Първа част. – *Преславска книжовна школа*, 10, 2008, с. 125 – 164. [Spasova, M. Tekstologichnata istoriya na slavyanskiya prevod na “Nadgrobno Slovo za Vasiliy Veliki” ot Grigoriy Bogoslov. Parva chast. – *Preslavska knizhovna shkola* 10, 2008, pp. 125 – 164.]
- Станков 2021: Станков, Р. Еще раз к проблеме так называемой „преславской лексики“. – *Palaeobulgarica*, 45, 2, с. 65 – 84 [Stankov, R. Esce raz k probleme tak nazyvaemoy preslavskoy leksiki. – *Palaeobulgarica*, 45, 2, pp. 65 – 84.]

- Тасева, Бруни 2024: Тасева, Л., А. М. Бруни. Гръцко-славянските лексикални съответствия като критерий за атрибуция на старобългарски преводи. – В: Тасева, Л., А. Рабус, И. Петров (ред.). *Учителното евангелие на Константин Преславски и южнославянските преводи на хомилетични текстове (IX-XIII в.). Филологически и интердисциплинарни ракурси. Доклади от Международната научна конференция в София 25-27 април 2023 г.* София: Институт за балканистика с Център по тракология, с. 215 – 234. [Taseva, Bruni 2024: Taseva, L., A. M. Bruni. Gratsko-slavyanskite leksikalni saotvetstvia kato kriteriy za atributsia na starobalgarski prevodi. – In: Taseva, L., A. Rabus, I. Petrov (red.). *Uchitelното евангелие на Konstantin Preslavski i yuzhnoslavyanskite prevodi na homiletichni tekstove (IX-XIII v.). Filologicheski i interdistsiplinarni rakursi. Dokladi ot Mezhdunarodnata nauchna konferentsia v Sofia 25 – 27 april 2023 g.* Sofia: Institut za balkanistika s Tsentar po trakologia, pp. 215 – 234.]
- Aitzetmüller 1968: Aitzetmüller, R. Das angebliche s-Futurum des Slavischen. – In: Mayrhofer, M. (Hrsg): *Studien zur Sprachwissenschaft und Kulturkunde. Gedenkschrift für Wilhelm Brandenstein (1898-1967).* (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, 14). Innsbruck: Institut für Vergleichende Sprachwissenschaft der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck, S. 19 – 43.
- Birnbaum 1995: Birnbaum, D.J. The Church Slavonic Future Participle from a Comparative Perspective. – *Die Welt der Slaven*, 40, 1, S. 76 – 92.
- Bruni 2023: Bruni, A.M. The Transmission of the Old Church Slavonic Version of the Homilies of Gregory of Nazianzus and the Problem of its Glagolitic Substratum. – *Balkansko ezikoznanie / Linguistique Balkanique*, 62, 2, pp. 99 – 115.
- Bruni 2025: Bruni, A.M. The Textual Transmission of the Participle «byšęšt-/byšęšt-» in the Old Church Slavonic Tradition of the Homilies of Gregory of Nazianzus. – *Balkansko ezikoznanie / Linguistique Balkanique*, 64, 1, pp. 35 – 51.
- Bruni 2024: Bruni, A.M. Die altkirchenslavische Übersetzung der Homilie 1 des Gregor von Nazianz: Textüberlieferung und kritische Ausgabe. – *Palaeobulgarica*, 48, 1, S. 3 – 24.
- Jagić 1882: Jagić, V. Das slavische Praesens бждж – бада. – *Archiv für slavische Philologie*, 6, s. 287 – 289.
- Jagić 1906: Jagić, V. Einige Streitfragen. 9. Das Futurum des Stammes бы. – *Archiv für slavische Philologie*, 28, S. 35 – 36.
- Leskien 1919: Leskien, A. *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache.* Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Miltenov 2009: Miltenov, Ya. Uses of Participle *ВЫШАШТИИ* 'future' in the Slavonic Translation of the Minor Prophets with Commentary. – *Linguistique balkanique*, 43, 2009, pp. 159 – 167.
- Patri 1990: Patri, S. Le participe futur en slave et en indo-européen. – *Die Welt der Slaven*, 35, 2, S. 312 – 317.
- Vaillant 1948: Vaillant, A. *Manuel du vieux slave. Vol. 1: Grammaire.* Paris: Institut d'Études slaves.
- Van Wijk 1931: Van Wijk, N. *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache. Erster Band: Laut- und Formenlehre.* Berlin- Leipzig: Walter de Gruyter.
- Ziffer 2008: Ziffer, G. Per (e contro) il canone paleoslavo. – In: Goldblatt, H., G. Dell'Agata, K. Stančev, G. Ziffer (Eds.). *Slavia Orthodoxa & Slavia Romana. Essays Presented to Riccardo Picchio by His Students on the Occasion of His Eightieth Birthday. September 7, 2003.* New Haven: The MacMillan Center for International and Area Studies at Yale, pp. 337 – 346.

MIDDLE BULGARIAN SOURCES BETWEEN LINGUISTIC INNOVATION AND CONTINUITY: LINGUISTIC AND TEXT-CRITICAL OBSERVATIONS

Alessandro Maria Bruni

University of Naples “l’Orientale”, Italy

alessandromaria.bruni@unior.it

Abstract. This paper proposes a fresh approach to the linguistic and text-critical study of Middle Bulgarian manuscripts, focusing not only on their linguistic innovations but also on continuity within the textual tradition. The author emphasizes the need to investigate the linguistic and textual features of Middle Bulgarian manuscripts in the broader context of the transmission of Old Bulgarian texts, by comparing testimonies of South Slavic and East Slavic origin and by applying the principles of textual criticism. The article discusses the discovery of the archaic verbal participle «*byšęšt-/byšqšt-*» in a Middle Bulgarian manuscript of the Homilies of Gregory of Nazianzus, which is analysed in comparison with its variant readings found in East Slavic manuscripts. Finally, a number of observations are presented regarding the transmission history, the challenge of determining the original form of the participle, and its potential connections to the translation techniques of a specific literary school of the First Bulgarian Empire.

Keywords: *Old Church Slavonic (Old Bulgarian) language; Slavonic Manuscripts; Historical Linguistics; Textual Transmission; Textual Criticism.*

Alessandro Maria Bruni
University of Naples “l’Orientale”
Department of Literary, Linguistic and
Comparative Studies
Via Duomo 219, Palazzo Santa Maria
Porta Coeli
80138 Naples, Italy

ДОКЛАДИ

**от Международната годишна конференция
на Института за български език
„Проф. Любомир Андрейчин“
(София, 2026 година)**

Българска
Първо издание

Съставител: Цветана Димитрова
Графичен дизайнер: Вероника Томчева

Формат 60×84/8
Печатни коли 44,50

Печатница „Макрос“ – www.makros.net

ISSN 2683-118X (print)